

УДК 373. 5.035. 461:37.018.3

Л.В. Канішевська, м. Київ

ПІДГОТОВКА СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ВІДКРИТОМУ СУСПІЛЬСТВІ (ВИХІДНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ)

У статті розглядаються вихідні концептуальні положення щодо проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві.

Ключові слова: *відкрите суспільство, готовність до життєдіяльності, старшокласники шкіл-інтернатів.*

Проблема підготовки старшокласників інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві набуває особливої актуальності, оскільки в школах-інтернатах виховуються сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей.

Проблема підготовки вихованців інтернатних закладів до самостійного життя знайшла відображення у працях вчених-педагогів (Л. Байбородової, В. Мухіної, М. Рожкова, В. Ослон, Б. Кобзаря, С. Свириденко та ін.).

Але, на жаль, незважаючи на ряд праць, які стосуються окремих аспектів підготовки молодого покоління до самостійної життєдіяльності, такий її аспект, як підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві майже не досліджувався.

Мета статті – розкрити вихідні концептуальні положення щодо проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві.

Термін “відкрите суспільство” був введений в науковий обіг філософом К. Поппером. Цей термін ґрунтувався на принципі змінюваності навколишнього світу, зокрема і суспільства, визначальною ознакою якого є відкритість усіх сфер суспільного життя. Суспільство стає відкритим, якщо його майбутнє відкрите для всіх перспективних рішень, воно не є жорстко детермінованим непорушними правилами, механічне виконання яких у підсумку може призвести до загибелі людей чи до гальмування темпів їхнього розвитку.

Відкрите суспільство базується на визнанні того, що його члени не відчувають себе приреченими щодо розвитку подій саме у тому порядку, як це визначено в наявних правилах, адже, якщо стає очевидним, що правила вже не діють, громадяни не заперечують цього факту. Вони сміливо та швидко шукають найоптимальніший варіант вирішення проблем, змінюючи встановлений спосіб їх вирішення, тобто, змінюючи встановлені правила. У відкритому суспільстві ніхто не володіє монополією на істину, люди мають різні погляди та інтереси, а тому існує потреба в установках, які б захищали права усіх людей і давали їм змогу жити разом у мирі і злагоді.

Готовність старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві – інтегральна особистісна якість, яка свідчить про сформованість стійких особистісних характеристик як передумов успішного самовиявлення у житті.

Структура готовності старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві включає три основні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний. Сформованість даних компонентів забезпечить готовність старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві.

Врахування змісту, потенціалу позаурочної виховної діяльності школи-інтернату щодо підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві, дає змогу визначити принципи організації та реалізації даної діяльності. Принципи розглядаємо як вимоги, що висуваються соціальним середовищем до цього феномена й окреслюють простір його функціонування. Як зовнішні зв'язки принципи позначають спрямованість виховання, створюють основу для особистісного руху педагогів та учнів, зумовлюючи перетворення спланованого змісту виховної роботи на індивідуальне надбання кожної дитини.

Підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві ґрунтується на принципах:

- соціальної відповідності, який обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів реальної соціальної ситуації,

в якій організується виховний процес у загальноосвітній школі-інтернаті. Завдання підготовки старшокласників до життєдіяльності у відкритому суспільстві мають бути зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови і передбачати формування готовності вихованців до ефективного вирішення життєвих проблем. Умовами реалізації цього принципу є орієнтація педагогічного процесу на реальні можливості соціуму, врахування його найрізноманітніших чинників;

- гуманізації виховного процесу, який передбачає зосередження уваги вихователя на особистості вихованця як вищої цінності, врахуванні його вікових та індивідуальних особливостей, спонуканні до самостійності, задоволенні базових потреб дитини (у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї), стимулюванні в розвитку вихованця свідомого ставлення до власної поведінки, діяльності, життєвих виборів.

Реалізація цього принципу сприяє народженню довіри, почуттю вдячності до педагога, зниженню психологічної напруги, дозволяє педагогу своєчасно підтримувати вихованця, сприяє розвитку прагнення старшокласників шкіл-інтернатів до гуманістичної взаємодії з однолітками, молодшими; забезпечує найбільш повне розкриття особистості вихованця;

- життєвої смислової творчої самодіяльності, який передбачає становлення особистості вихованця як творця і проєктувальника свого життя, який вміє приймати самостійні рішення, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни, має певну соціальну позицію, виявляє соціальну відповідальність, соціальну активність, які є основою входження в соціальне середовище.

Реалізація даного принципу здійснюється завдяки участі вихованців у вирішенні питань життєдіяльності колективу школи-інтерната, розвитку шкільного самоврядування; підтримки ініціатив, спрямованих на досягнення соціально значущих цілей; створення ситуацій прийняття старшокласниками самостійних рішень та відповідальності за їх виконання, що сприяє проходженню старшокласниками шкіл-інтернатів своєї рідної статусно-рольової школи: можливості

почергово побувати в ролі ведучого, веденого, виконавця, керівника, лідера;

- суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу виступають повноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції.

Реалізація даного принципу здійснюється завдяки уникненню педагогом школи-інтернату жорстких приписів; врахування психічного стану вихованця, його життєвого досвіду, системи звичок та цінностей; педагог вдається до продуктивних виховних дій; виявляє професійну творчість та індивідуальність.

В основу процесу підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві покладено особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний підходи.

Гуманістичною орієнтацією в педагогічній діяльності з підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві є особистісно орієнтований підхід, пов'язаний з прагненням педагога сприяти розвитку індивідуальності дитини, виявленню її суб'єктивних цінностей. Вагомий внесок у розробку теоретичних й методичних основ цього підходу зробили такі вчені, як (І. Бех, А. Бойко, О. Бондаревська, О. Газман, В. Серіков, І. Якиманська) та наукові праці вітчизняних й зарубіжних вчених представників гуманістичного спрямування у педагогіці й психології (Ш. Амонашвілі, Р. Бернс, Я. Корчак, А. Маслоу, К. Рожерс, В. Сухомлинський, С. Френе).

Особистісно орієнтований підхід передбачає врахування особистісних якостей вихованця, зокрема таких, як: спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, життєві плани, сформовані настановлення, домінуючі мотиви діяльності, світ потреб. Тільки за цих умов можна забезпечити продуктивне, високоякісне та результативне особистісно орієнтовне виховання. Вибудовуючи педагогічну діяльність, беручи до уваги базові потреби особистості, вихователь має уважно відслідковувати зміни, що відбуваються в особистісних якостях: спрямованість ціннісних орієнтацій, життєвих планів, поведінки та оперативно коригувати процес виховання, орієнтуючи його

на задоволення особистісних потреб дітей. Особистісно орієнтований підхід базується на розумінні, визнанні та прийнятті вихованця. Ці ж самі компоненти повинні бути введені в структуру відносин вихованця з педагогом. Дитина зіштовхується з проблемами розуміння, визнання і сприйняття свого вихователя. Накладені один на одного, ці системи створюють складну структуру педагогічних стосунків [6, с. 59]. Використовуючи особистісно орієнтований підхід, педагогам необхідно дотримуватись наступних правил: ставитися до дитини як до найвищої цінності, сприяти виявленню взаємної відкритості, відвертості; допомагати вихованцю зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові, розвиток у нього почуття власної гідності; вихованець має бачити безкорисливість любові вихователя (його люблять не за щось, а взагалі, як людину), що дасть йому змогу глибше відчувти відповідальність і надію; виявляти турботу і любов до вихованця як емоційний фон розвитку; підтримувати зусилля дитини, зміцнювати її впевненість у собі, гідність тощо; відмовитися від моралізування, замінивши його спільним вирішенням з вихованцем складних життєвих проблем, діалогом; уникати навішування ярликів; демонструвати повагу, віру в можливість вихованця.

Вагомий внесок у розробку теоретичних й методологічних основ компетентнісного підходу зробили вчені (І. Бех, І. Єрмаков, І. Дикун, Є. Павлютенко, Л. Сохань, А. Хуторський та ін.). Характеризуючи компетентнісний підхід до процесу підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві, спираємося на визначення компетентності як досвідченості суб'єкта у певній життєвій сфері [2, с. 5].

Грунтуючись на внутрішньому змісті ключових компетентностей, визнаному в європейських країнах, українські дослідники розробили узагальнену класифікацію головних переліків ключових компетентностей, які розподілилися за трьома основними блоками (ключовими групами компетентностей) соціальним, мотиваційним та функціональною компетентності [10, с. 26].

У контексті нашого дослідження на увагу заслуговує перший з відокремлених блоків – соціальні компетентності, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості, її цінностями. До цього блоку належать такі

компетентності, як вміння розв'язувати конфліктні ситуації, оцінювати соціальну ситуацію та робити вибір, здатність до співпраці, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, комунікативні навички, вміння виконувати сукупність основних соціальних ролей, соціальні й громадянські цінності та вміння, вміння самостійно будувати власне життя в мінливих економічних і соціальних умовах та ін.

Використання компетентнісного підходу до проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві передбачає:

1. Формування соціальної грамотності, тобто комплексу політичних, економічних, психологічних знань та вмінь, що забезпечують адекватне включення в систему соціальних відносин і реалізацію функцій соціального захисту.
2. Виховання сім'янина. Формування необхідних здібностей для побудови власної сім'ї на основі усвідомленої материнської та батьківської позиції.
3. Виховання готовності до трудової діяльності: розвиток різноманітних здібностей вихованців, їх підготовка до вибору професії, економічна підготовка, що дозволяє їм самостійно реалізовувати свої життєві плани.
4. Формування конкурентноспроможної особистості, тобто оволодіння молодою людиною визначеними способами поведінки в реалізації власних домагань на право зайняти більш значуще для неї місце в суспільстві.
5. Громадянське виховання, яке формує у дітей усвідомлення громадянської відповідальності, патріотичних почуттів, готовності до участі в управлінні суспільством і державою.
6. Формування моральних цінностей і гуманістичної позиції у взаємодії з людьми, готовність до надання допомоги та інші моральні вчинки.
7. Виховання готовності до здорового способу життя, що передбачає раціональне харчування, регулярні заняття фізичною культурою і спортом, культуру сімейних відносин, негативне ставлення до шкідливих звичок [4, с. 97-98].

Різні аспекти діяльнісного підходу набули висвітлення в працях (Б. Ананьева, І. Бежа, О. Бодальова, Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, М. Кагана, І. Кона, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Петровського, С. Рубінштейна та ін.).

В основу діяльнісного підходу покладено праці наукової школи О. Леонтьєва (діяльність – праця, спілкування) та інших

споріднених шкіл (діяльність – гра, навчання, праця – Л. Виготський, А. Петровський, С. Рубінштейн; діяльність – праця, спілкування, пізнання – Б. Ананьєв, І. Кон; діяльність – перетворююча, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативна – М. Каган). Тут діяльність редукується до діяльності індивіда і тлумачиться як його атрибут, тобто стверджується, що суб'єкт здійснює діяльність [5, с. 98]. Згідно з цією позицією, у структурі діяльності виокремлюють низку компонентів в їх суворій логічній послідовності: потреба – мотив – мета (завдання) – засоби (досягнення мети) – дії – операції. Отже, кожен вид діяльності має цілком визначений зміст потреб, мотивів, завдань, засобів, дій та операцій.

Проте, не кожна діяльність може бути визначена як сфера процесу виховання. Такими можуть вважатися лише ті її різновиди, в яких діяльність дитини спрямовується на пізнання і перетворення навколишнього світу і самої себе, відбувається виховна взаємодія, і, як наслідок, вона оволодіває тими чи іншими елементами соціального досвіду, людської культури. У цьому контексті не можемо не згадати слова С. Рубінштейна, який відзначав, що “будь-яка спроба вихователя-вчителя “внести” в дитину знання і моральні норми, минаючи власну діяльність дитини з оволодіння ними, підриває самі основи здорового розумового і морального розвитку дитини, виховання її особистісних властивостей і якостей” [8, с. 191]. Тому для ефективного впливу на розвиток внутрішньої сфери дитини, вважав психолог, треба добре знати її індивідуальні особливості, на які й спиратися у процесі виховання [7, с. 401].

До визначення сутності провідних видів діяльності та психологічних новоутворень щодо основних періодів дитинства зверталися психологи: Ю. Аксьонов, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін. Для старшокласників такі новоутворення пов'язані із значним розширенням сфери діяльності, якісною зміною її характеру, видів, форм. Це – навчально-пізнавальна, трудова, ціннісно-орієнтаційна, художньо-естетична, комунікативна, ігрова, екологічна, спортивна, туристсько-краєзнавча, громадсько-суспільна діяльність тощо. Доведено, що за “психологічною роллю” навчання – лише одна з форм сукупної суспільно корисної діяльності. Остання сприяє задоволенню прагнення старшокласника до побудови нових взаємовідносин із дорослими, реалізації самостійності. Отже, стверджує

Ю. Аксьонов, комунікативна та різнобічна суспільно корисна діяльність є провідною для старшокласників [1, с. 24]. Це означає, що для свого повноцінного та гармонійного розвитку старшокласник має залучатися не тільки до навчально-пізнавальної, а й до трудової, ціннісно-орієнтаційної, художньо-естетичної, комунікативної, екологічної, спортивної, туристсько-краєзнавчої, громадсько-суспільної та інших видів діяльності, маючи можливість вільного переходу від одного її виду до інших.

Становлення індивіда як особистості відбувається як процес постійного виникнення та розв'язання суперечностей між вимогами, що висуваються до нього діяльністю, і готовністю до їх виконання, між власними прагненнями, “внутрішньою позицією” і завданнями, які продукуються зовнішнім середовищем. Педагогічне керівництво і має, по своїй суті, забезпечити “послідовне розв'язання цієї суперечності на більш високому рівні – шляхом педагогічно доцільної зміни обставин діяльності” [9, с. 13].

Отже, завдання вихователів полягає в тому, щоб забезпечити розвиток діяльності дитини як процесу поступового розв'язання нею означеної суперечності, тобто планомірної зміни обставин діяльності і формування на цій основі мислення, знань, умінь та соціально зумовлених якостей. Тобто, виховний вплив передбачає включення дитини у діяльність, а точніше самодіяльність, яка розгортається через дію цих впливів. При цьому вихованець обов'язково має бути активним суб'єктом такої діяльності [5, с. 99]. Підсумовуючи вищевикладене, не можемо не погодитися зі словами І. Беха про те, що в контексті діяльнісного підходу “виховання мусить ввібрати в себе реальне життя дитини, а не бути чимось зовнішнім, нав'язаним щодо нього” [3, с. 120].

Характеризуючи діяльнісний підхід у процесі підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві, виокремимо у цій проблемі два аспекти. Перший – пов'язаний з такою характеристикою діяльності як предметність та “підштовхування” молоді людини до думки про необхідність соціального вдосконалення та саморозвитку. Другий аспект полягає у тому, що основною характеристикою діяльності є суб'єктність, сутність якої полягає в зумовленості цієї діяльності, з одного боку, потребами, настановленнями, орієнтаціями,

минулим досвідом самого діючого суб'єкта, а з іншого, – системою суб'єкт-об'єктних відносин, що склалися у ході спільної діяльності, тобто відносин між взаємодіючими людьми. У такому вигляді діяльність набуває більш соціального характеру, в результаті чого значно примножуються її соціовиховні можливості [1, с. 39]. Разом із тим, не можна забувати, що діяльність є лише потенційним вихователем. Вона може формувати корисні якості, може бути нейтральним процесом і, насамкінець, здатна за певних умов не розвивати, а деформувати вихованця як особистість. Вирішальну роль тут відіграє правильна організація діяльності, яка детермінується рівнем педагогічної майстерності педагогів шкіл-інтернатів.

Діяльнісний підхід до проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві передбачає вирішення ряду взаємопов'язаних завдань. По-перше, сукупне формування основних особистісних потенціалів: гносеологічного (що вихованець знає), аксіологічного (що вихованець цінує) та праксеологічного (що вихованець уміє). По-друге, активне включення в педагогічно організовану діяльність впливає на розвиток функціональних механізмів психіки (сприйняття, увага, мислення, пам'ять), сприяє вдосконаленню узагальнених типологічних властивостей людини (здібностей, характеру, темпераменту) та послідовно поповнює особистісний досвід (знання, вміння, навички, звички). І, нарешті, включення старшокласників шкіл-інтернатів у соціально-культурну діяльність сприятливо впливає на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери особистості [1, с. 41-42], сприяє формуванню соціального досвіду вихованців.

Визначення вихідних концептуальних положень щодо підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві дає основу для проведення детального і різнопланового дослідження цієї проблеми.

Проблема підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві вимагає подальшого, детального та різнопланового дослідження. Зокрема, підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з цієї проблеми.

Література:

1. Аксенов Ю.М. Деятельностный подход в социально-воспитательной работе с трудными детьми: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / Юрий Михайлович Аксенов. – Москва, 2003. – 195 с.
2. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / Іван Дмитрович Бех. // Виховання і культура. – 2009. – № 2 (17-18). – С. 5-7.
3. Бех. І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: [наук. – метод. посіб.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Компетентностный подход в педагогическом образовании: Коллективная монография / Под ред. В. А. Козырева, Н. Ф. Родионовой. – СПб., 2004. – 392 с.
5. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: [монографія] / Тамара Володимирівна Кравченко. – К. : “Фенікс”, 2009. – 416 с.
6. Подласый И.П. Курс лекций по коррекционной педагогике / И. П. Подласый. – М. : “Владос”, 2003. – 352 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Избр. произведения: в 2-х т. – М. : Педагогика, 1989. – Т 2. – 328 с.
8. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1959. – 354 с.
9. Сокольников Ю.П. Системный анализ воспитания школьников / Юрген Петрович Сокольников. – М.: Педагогика, 1988. – 136, [1] с.
10. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.

В статье рассматриваются исходные концептуальные положения по проблеме подготовки старшеклассников школ-интернатов к жизнедеятельности в открытом обществе.

Ключевые слова: *открытое общество, готовность к жизнедеятельности, старшеклассники школ-интернатов.*

The article describes the basic conceptual statements on the problem of preparation of the senior pupils of the boarding schools to the real life in the open society.

Key words: *open society; preparation to the real life; senior pupils of the boarding school.*